

Egeresi Zoltán:¹ Merre tovább? A német–török kapcsolatok a 2017-es német választás után

Vezetői összefoglaló

- Az utóbbi másfél évben a német–török viszony konfliktusossá vált, amiben fontos szerepet játszik a németországi török diaszpóra, illetve a törökországi belpolitika begyűrűzése Németországba, ami végül szankciók kilátásba helyezésére készítette Berlint.
- Míg a török belpolitikai folyamatok az eddigi irányban tartanak, s (legalább) retorikailag fenntartják a feszültséget Németországgal, nem várható enyhülés a nagy valószínűséggel újra kancellári pozícióba kerülő Angela Merkellel.
- Az új kormány felállása után nagy valószínűséggel komolyabb nyomásgyakorlás várható Németország részéről, amihez igyekszik majd megnyerni az uniós tagállamokat és az EU-n keresztül is fellépni.
- A két ország közötti gazdasági függőség a törökök hátrányára erősen aszimmetrikus, így vélhetően a komolyabb konfliktus esetén Ankara fog engedni, amely gazdasági nehézségei miatt nem kockáztathatja a német tőke kivonulását vagy gazdasági szankciók bevezetését.

Jelen írás a német–török kapcsolatok alakulásának dinamikáját kívánja felvázolni, különösen az elmúlt egy esztendő diplomáciai csatározásainak tükrében. Az örmény népirtásról szóló határozat berlini elfogadása, az incirliki bázison lévő német kontingens relokációja, a német állampolgárok politikai indíttatású letartóztatása Törökországban és a kemény nyilatkozatok mindkét fél részéről a korábban jobb napokat látott viszony folyamatos romlásának bizonyítékai.

Jóllehet a retorika mindkét fél részéről, különösen a választási kampányok során konfliktusvállaló volt, valójában mind Ankarának, mind pedig Berlinnek érdeke a nézeteltérések rendezése. Elemzésünk azt kívánja bemutatni, mire épülnek a német–török kapcsolatok, mi a szerepe két ország közötti viszonyban a németországi török diaszpórának, milyen tényezők játszottak szerepet a diplomáciai csatározásokban, s végül milyen változások várhatók a 2017. szeptember 24-i német parlamenti választások után a német–török kapcsolatok terén.

A német–török kapcsolatok alapjai

Törökország és Németország a 20. század folyamán alapvetően jó, kooperatív kapcsolatot ápolt egymással. A közös I. világháborús koalíciós részvétel után ugyan II. világháború során Berlin hiába próbálta meggyőzni Ankarát, hogy lépjen be az oldalán a háborúba, azt viszont sikerült elérnie, hogy a török kormány csak 1945 elején – lényegében már tét nélkül – üzenjen hadat.

Miután a szovjet fenyegetés miatt Törökország úgy döntött, hogy a nyugati blokkhoz csatlakozva kívánja szavatolni biztonságát, hamarosan eldőlt az is, hogy az Német Szövetségi Köztársasággal (NSZK) fog egy táborba kerülni. Törökország 1952-ben lett a NATO tagja (az NSZK csak 1955-ben), majd 1959-ben német támogatás mellett benyújtotta társulási kérelmét az Európai Gazdasági Közösséghez is. Két évvel később Bonn és Ankara aláírta azt a munkaerő-egyezményt, amely megnyitotta az NSZK munkaerőpiacát a török vendégmunkások előtt. A következő évtizedekben létrejövő többmillió török diaszpóra a német–török bel- és külpolitika nexusába került, amely egyszerre jelentett hidat és komoly feszültségforrást a két ország között. A transznacionális közösség ráadásul hazautalásai és befektetései révén fontos gazdasági tényezővé nőtte ki magát. Részben a diaszpórának köszönhető az is, hogy Németország Törökország legfontosabb külkereskedelmi partnerévé és az egyik legnagyobb törökországi befektetővé vált.

¹ Egeresi Zoltán (zoltan.egeresi@uni-nke.hu) nemzetközi kapcsolatok szakértő, történész, az NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpontjának munkatársa.

Az alapvetően jó kapcsolatok mellett Németországnak fontos szerepe volt a törökök uniós csatlakozási tárgyalásainak előmozdításában is. Részben a Gerhard Schröder vezette SPD–Zöldek-kormány támogatásának volt köszönhető, hogy 1999-ben Törökország megkapta a tagjelölt státuszt, ami végül az ország történetének 2005-ig tartó intenzív európaizációs időszakát hozta el. A CDU–CSU 2005-ös választási győzelmével és Angela Merkel hatalomra kerülésével a viszony hűvösebbé vált, a kancellár által felvetett különleges partneri státuszra Ankara idegesen reagált, az utóbbi években pedig – a bizonyos területeken tapasztalható egyértelmű kooperáció ellenére is – kifejezetten ellenséges lett.²

A török diaszpóra és hatása a német–török kapcsolatokra

A hatvanas évek elejétől nagy számban érkeztek elsősorban kevésbé képzett török munkások Németországba, akik könnyen elhelyezkedtek a német munkaerőpiacon. Az egyezmény beváltotta a hozzá fűzött reményeket, s 1969-ben nagy ünnepség közepette köszöntötte a két fél İsmail Bahadır, az egymilliomodik török munkavállaló érkezését.³ Ez a helyzet az 1973-as olajárrobbanás után változott meg, a válságba került német ipar és a növekvő munkanélküliség miatt ugyanis már nem volt szükség nagy tömegben a képzetlen munkaerőre. Az érkező vendégmunkások száma gyorsan mérséklődött, a bevándorlás szerkezete pedig átalakult, s a családegyesítésekre helyeződött a hangsúly. Az 1980-as és 1990-es években bevándorlók összetételének struktúrája megint átalakult, amikor az 1980. szeptember 12-i puccs, majd pedig a Kurdisztáni Munkáspárttal kirobbant fegyveres konfliktus miatt (1984–) a menekültek kerültek túlsúlyba a Törökországból érkezők között. A 2000-es években ugyanakkor egy cirkuláris mozgást láthatunk, amelynek során a diaszpóra tagjai közül sokan – főleg a képzetebbek – visszatértek Törökországba,⁴ a korábbi évekhez képest pedig csökkent a Törökországból kivándorlók száma. Vélhetően ez a tendencia megfordul 2015 után.

Az elmúlt évtizedekben tehát Németországban kialakult egy több mint hárommilliós török diaszpóra, amely fontos kül- és belpolitikai tényező lett a két ország viszonyában. A legnagyobb bevándorló csoportot jelentő törökök integrációja folyamatosan napirenden lévő kérdés Németországban, s ennek sikeréről megoszlanak a vélemények. Annyi bizonyos: egy igen sokszínű közösségről van szó, melyet különböző törésvonalak szabdalnak. Az egyik legfontosabb, hogy a „török közösség” nem rendelkezik egységes státusszal Németországban. Mivel a német törvények egészen az utóbbi évekig tiltották a kettős állampolgárságot,⁵ ezért a török lakosság egy része – jellemzően az idősebb, első generációs bevándorlók – nem rendelkezik német állampolgársággal, ami a gyakorlatban nagyon lecsökkenti annak az esélyét, hogy befolyással legyen annak az országnak a politikai életére, amelyben élnek. A másik kategóriába azok tartoznak, akik már csak német állampolgársággal rendelkeznek, s rajtuk kívül van egy kettős állampolgársággal rendelkező réteg is. A két országban megrendezett választások során a választójoggal rendelkezők mobilizálása kifejezetten fontos (a német választásokon a német választójoggal rendelkező törökök, a törökországi választásokon a török választójoggal rendelkező németországi törökök), de a németországi török diaszpóra egészének helyzete, integrációjának kérdése, Törökországgal fenntartott viszonya könnyen a mindenkor kampányok részévé válhat. Mindezt számokra lefordítva: becslések szerint mintegy 2,5-3,5 millió török lakos él a 82 milliós Németországban, ami a lakosság 3-4,2 százalékát teszi

² Hanna-Lisa Hauge: [Germany Country Report](#) [online] 2017. március. Forrás: FEUTURE [2017. 09. 24.].

³ [O bir milyonuncu oldu](#) [online] 2014. 09. 14. Forrás: dw.com/tr [2017. 09. 24.].

⁴ Yaşar AYDIN: The Germany-Turkey migration corridor. Refitting Policies for a transnational age. 2016. Forrás: Transatlantic Council on Migration [2017. 09. 24.].

⁵ A német törvények eredetileg kizárták a kettős állampolgárságot, azonban a 2000-ben hatályba lépett szabályozás szerint a Németországban születettek 18 éves korukig megőrizhették mindkét állampolgárságukat (23 éves korukig dönteniük kellett, melyiket akarják megtartani). A 2014-ben újabb enyhítést hoztak: abban az esetben, ha 21 éves korukig legalább 8 évet éltek Németországban vagy legalább hat évet tanultak németországi iskolában, akkor mindkét állampolgárságot megtarthatják. Eredetileg a török törvények is tiltották a kettős állampolgárságot, ám a diaszpóra kialakulása miatt 1982-től lehetővé tették, sőt kifejezetten támogatták az állampolgárság felvételét. Azok számára pedig, akik nem tudták megtartani az állampolgárságukat, bevezették a széles jogokat biztosító ún. Kék kártya (Mavi Kart) rendszerét.

ki. A Külhoni Törökök és Rokon Népek Elnöksége (YTB) szerint 2011-ben mintegy 2,5 millió török élt Németországban.⁶ A német statisztikák szerint 2016-ban 2,797 millió török származású, ezen belül 1,492 millió török állampolgárságú személy élt az ország területén,⁷ a török választási bizottság szerint viszont 2017-ben 1,429 millió volt a Németországban élő török választópolgárok száma. A német statisztikák szerint 2016-ban mintegy 247 ezerre volt tehető a kettős állampolgárságú törökök száma az országban.⁸ 2010-es becslés szerint mintegy 600–800 ezer török rendelkezik német állampolgársággal, vagyis az ott élő törökök ténylegesen kisebb része tudja befolyásolni választott hazája politikai életét.⁹

A Törökországból érkezők etnikai-vallási összetétele egy további törésvonalat jelent, hiszen az érkezők nemcsak törökök, hanem nagy számban kurdok is, továbbá a többségi szunnitákon kívül aleviket is találunk közöttük. Ráadásul az elmúlt évtizedekben olyan radikális vallási mozgalmak is megjelentek Németországban, amelyekkel szemben Törökország folyamatosan fellépést sürgetett.¹⁰ A Törökországban kisebb-nagyobb mértékű elnyomással szembesülő vallási-etnikai csoportok a hazaihoz képest liberálisabb környezetben találták magukat Németországban: az alevik itt az imahelyeiket (cemevi) vallási helyként jegyezheték be, ellentétben Törökországgal, ahol csak kultúrházaknak számítanak; ugyanígy a kurdok is létrehozhattak olyan, a kurd kultúrát és ezzel együtt függetlenséget propagáló szervezeteket, amelyekre Anatóliában vajmi kevés esélyük lett volna.

A németországi „törökség” sokszínűségét egyéb törésvonalak is fokozzák: a bevándorlás közel hat évtizede alatt több generáció jelent meg, vagyoni különbségek alakultak ki, ahogy a valláshoz való viszony vagy a török nyelvtudás is eltérően változott a közösség tagjai között. Igencsak nagy különbség van például a vallásos, Törökországból küldött imámot látogató egyszerű munkások és a szakképzett, a német bürokráciában dolgozó ateista törökök között.

Végül hangsúlyoznunk kell, hogy az elmúlt évtizedek alatt egy olyan transznacionális közösség jött létre, amelyben egyrészt gyakorivá váltak a két országot összekötő karrierutak,¹¹ másrészt elkezdődött a németországi törökségnek a hazai törökségtől való lassú kulturális szétfejlődése is (nyelvhasználat, szokások stb.). Erre a másságra reflektál az a tény is, hogy a törökországiak az „Almanci” kifejezéssel illetik a németországi törökséget.

A mintegy 1,7 milliónyi németországi török választópolgár aktivizálása és megnyerése fontos belpolitikai cél a törökországi pártoknak. A török pártok már az 1970-es évektől kezdve hozzáálltak a gyarapodó diaszpóra körében a saját hálózatuk kiépítéséhez. Az első e tekintetben az Alparslan Türkeş által vezetett Nemzeti Mozgalom Pártja (MHP) volt, melyet aztán követett a többi. A legutolsó az AKP volt, amely 2004-ben alapította meg az azóta Európa számos országában, így Magyarországon is fiókszervezettel rendelkező UEDT-t. A szervezet célja az AKP érdekeinek képviselete és társadalmi támogatottságának növelése, illetve a választók mobilizálása. A választási kampányok során rendszerint az UEDT hívja meg a kormánypárti politikusokat Németországba.¹²

A török diaszpóra megosztottsága a törökországi választási eredményekben is határozottan megjelenik (1. táblázat). Az adatok szerint a török parlamenti megmérettetéseken, az elnökválasztáson – legutóbb pedig a 2017. április 16-án tartott referendumon – a németországi részvétel rendszerint messze elmarad a törökországitól, a nem egyszer 80 százalék fölötti török eredményekhez képest csupán 40-45 százalék között alakul. A 2014-es

⁶ *Avrupa'da yaşayan Türkler* [online] Forrás: YTB [2019. 09. 24].

⁷ *Ausländische Bevölkerung nach ausgewählten Staatsangehörigkeiten* [online], 2016. Forrás: Destatis.de [2019. 09. 24.].

⁸ *Bevölkerung nach Migrationshintergrund und doppelter Staatsangehörigkeit* [online], 2016. Forrás: Destatis.de [2019. 09. 24.].

⁹ Şener AKTÜRK: *The Turkish Minority in German Politics: Trends, Diversification of Representation, and Policy Implications*. 2010. Insight Turkey Vol. 12 / No. 1, 65–80.

¹⁰ Ez meg is történt az 1990-es és 2000-es évek elején a kaplancik esetében, mely végül sikerhez vezetett; ennél komolyabb nyomást fejtenek ki a Gülen-mozgalom/FETÖ meggyengítésének érdekében.

¹¹ Több török zenész, színész annak ellenére, hogy Németországban született, Törökországban futott be: így például Tarkan Tevetoglu (Tarkan), a Hürrem szultánát játszó Meryem Uzeyli stb.

¹² Egeresi Zoltán: *A vendégmunkások hazautalásaitól a nemzetközi lobbiiig: Törökország és a török diaszpóra kapcsolata 2015*. Ki-sebbségkutatás Nr. 2, 73–97. o.

elnökválasztáson még ennél is gyengébb eredmény született, mivel az országos, közel 74 százalékos részvételhez képest a németországi török választópolgárok csak mintegy 8 százaléka járult az urnákhoz (igaz, pontos adatokat nem lehet mondani, mivel sokan hazatérve a határátkelőkön voksoltak). Ennek ellenére a négy nagy parlamenti párt közül a kormánypárt és Recep Tayyip Erdoğan kapta a legtöbb szavazatot, így megállapítható, hogy a mozgósítható török választópolgárok többsége az AKP-vel szimpatizál, jóllehet van egy markáns kurd csoport is. Mind a kemalista CHP, mind a radikális MHP a hazai választási eredményükhöz képest rosszabb arányokat ér el Németországban.

Választás Eredmény Hazai/Német	Elnökválasztás 2014. aug.	Részvétel 2014. aug.	Választás 2015. nov.	Részvétel 2015. nov.	Népszavazás 2017. ápr.	Részvétel 2017. ápr.
AKP/Erdoğan		73,72/8,15	49,5/59,7	85,23/40,79		85,32/46,2
CHP			25,3/14,8			
MHP			11,9/7,5			
HDP/Függetle- nek			10,8/16,9			
Erdoğan	51,79/68,63					
Igen					51,4/63,07	

1. táblázat A németországi török állampolgárok részvétele a törökországi választásokon (Forrás: YSK)

A török származású német választópolgárok választási preferenciáit alapvetően határozza meg a bevándorló háttér és a német pártok hozzáállása a bevándorláshoz. Mivel jóval kevesebb török rendelkezik német állampolgársággal, mint ahány valójában az országban él, emiatt valós létszámukhoz képest kisebb politikai nyomatékkal rendelkeznek.

A németországi törökség politikai aktivitázalódása – akik közül még a nyolcvanas években is alig tízezen vették fel a német állampolgárságot – előbb a szakszervezeti mozgalomban, majd pedig a Zöld Pártban (Grüne) kezdődött el, mivel ez utóbbi megengedte az állampolgárság nélküli tagságot is. Nem meglepő, hogy az első Németország szerte ismert török politikusok – például Cem Özdemir, Ekin Deligöz, Ozan Ceyhun – ennek a pártnak a soraiban kezdtek el politizálni. Ezzel együtt is a török politikusok elsősorban a baloldali-liberális pártokban politizálnak: az 1990-es és 2000-es évek folyamán a Szociáldemokrata Párt (SPD), a baloldali Linke és a szabaddemokrata FDP soraiból jutottak parlamenti helyekhez. Mindez két sajátosságra mutat rá: egyrészt a törökök szavazatok több párt között oszlanak meg, vagyis fragmentálódnak. A 2013-as föderális választáson a törökség urnákhoz járuló részének 64 százaléka az SPD-re, 7 százaléka a CDU-ra, 12 százaléka a Zöldekre, 12 százaléka a Baloldali Pártra adta szavazatát.¹³ Másrészt egy alapvetően konzervatív közösség érdekeit – akár állampolgár, akár nem – alapvetően liberális és baloldali politikusok próbálják képviselni, ami néhány kérdés – így a fejkendőviselés – esetében ellentéteket szült. Ebben a politikai környezetben a kereszténydemokrata CDU–CSU-hoz nem nagyon van becsatornázódási lehetősége a németországi törökségnek.¹⁴ A fentebb tárgyalt tényezők miatt nem meglepő, hogy a németországi török politikusok döntő része a törökországi kormánypárthoz képest a politikai paletta ellentétes oldalán helyezkedik el, s emiatt Erdoğan komoly kritikusanak számítanak Németországban (ilyen például Cem Özdemir, a Grüne társelnöke).

A német-török diplomáciai csatározások

¹³ Tolga SAKMAN: *Türki Diasporası'nı Avrupa Siyasal Sistemine Katılımı*. Almanya, Hollanda, Belçika. Cizgi kitabevi, 2015, Istanbul.

¹⁴ Şener AKTÜRK: i. m. 65–80. o.

Noha úgy tűnt, hogy a 2016 márciusában erős német bábáskodással nyélbe ütött menekültügyi nyilatkozat után – amely, úgy látszik, beváltotta a hozzá fűzött reményeket, s töredékére csökkentette a Görögországba irányuló illegális migrációt¹⁵ – a török–német, illetve török–uniós kapcsolatok újabb lendületet kapnak (2015 végén – 2016 nyarán összesen két újabb csatlakozási fejezetet is megnyitottak), az elmúlt másfél év komoly diplomáciai csatározásokat és kölcsönös retorziókat hozott a két ország kapcsolatában. Ennek hátterében több tényező húzódott meg:

- 1) **Törökországi politikai események és eltérő megítélésük.** Törökország az utóbbi három-négy év során komoly belpolitikai kihívásokkal nézett szembe, amelyek egyrészt autoriter irányba vitték Recep Tayyip Erdoğan rendszerét, másrészt ezzel szoros összefüggésben erősen rombolták Ankara tekintélyét/megítélését Európában. A Gezi parki tüntetések leverése 2013-ban már komoly negatív visszhangot váltott ki az EU-ban, majd a 2013/14 fordulóján kirobbant korrupciós botrányok – a Gülen-mozgalom és az AKP között megkezdődő belpolitikai harc – ezt csak fokozták. A török kormány válaszlépései – így egyes internetes oldalak blokkolása, a rendőrök jogainak kiszélesítése a zavargások esetére, az újságírók letartóztatása stb. – már jelezték, hogy egyre konfliktusosabbá fog válni az EU és Ankara viszonya. A 2015-ben elkezdett török terrorellenes háború, ami főleg a Kurdisztáni Munkáspárt (PKK) és az Iszlám Állam ellen indult, illetve az ezzel párhuzamosan romló török biztonsági helyzet szintén rontotta Törökország megítélését. Ez csak még erőteljesebbé vált a 2016. július 15-i puccskísérlet után. Míg a puccskísérlet megítélése Törökországban többé-kevésbé egységesnek mondható (tudniillik a Gülen-mozgalom/FETÖ szervezésében egy illegitim hatalom-átvételi kísérlet történt, amely a török emberek összefogásának köszönhetően meghiúsult), addig az EU-ban sokkal többen vélik úgy, hogy a török kormánynak valamilyen köze lehet a történetekhez. Sokatmondó a német nemzetbiztonsági szolgálat, a BND vezetőjének, Bruno Kahlnek egy 2017. márciusi kijelentése, miszerint a török kormány nem állt elő elég bizonyítékkal, hogy meggyőzze, a Gülen-mozgalom állt volna az akció mögött.¹⁶ Emellett a Gülen-mozgalommal való leszámolás, a több mint 50 ezer ember letartóztatása, 150 ezer ember munkahelyéről történő elbocsátása is más elbírálás alá esik Törökországban és Németországban. Ugyanígy kritika fogadta a 2017. április 16-i alkotmánymódosító népszavazást is, amely az elnöki rendszer bevezetését és ezzel Recep Tayyip Erdoğan hatalmának bebetonozását jelentette.
- 2) **Törökország fokozódó „belpolitikálódása” Németországban.** Az eltérő nézőpontoknak ugyan nem kellene szükségszerűen külpolitikai konfliktusba torkollniuk, azonban a törökországi események begyűrűzése miatt a német politika nem hagyhatta figyelmen kívül a török eseményeket. E tekintetben kicsi, de mégis látványos összetűzést jelentett egy német televízióban leadott, Erdoğant kritizáló satirikus dal, majd pedig Jan Böhermann német humorista gúnyverse a török államfőről, melyek egyrészt a német nagykövet bekértesését, az utóbbi esetben pedig egy pert vont maga után, melyet végül 2016 októberében ejtettek.¹⁷ Az ügy azonban elég volt ahhoz, hogy a német közvélemény figyelmét a török sajtószabadság helyzetére és az elnöki hatalomra irányítsa. A puccskísérlet utáni tisztogatás és leszámolás hamar elérte Németországot is, ahol a török diaszpóra kormánypárti része tüntetéseket szervezett az AKP mellett és a gülenisták ellen, és több gülenista szervezet irodáját is támadás érte. A mozgalom ráadásul Németországban igencsak kiterjedt hálózattal rendelkezik, ugyanis 24 iskolát és 300 szervezetet tart fenn.¹⁸ A török kormány kiterjesztette Gülen-ellenes

¹⁵ EGERESI Zoltán: [Ki mit nyert? Több mint egy évvel a menekültügyi "megállapodás" után](#). 2017. SVKK Elemzések, Vol. 6, Nr. 13.

¹⁶ [German spy agency chief says does not believe Gulen behind Turkey coup attempt](#) [online] 2017. 03. 18. Forrás: Reuters.com [2017. 09. 24.].

¹⁷ [Charges dropped against German comic over Erdoğan poem](#) [online] 2016. 10. 04. Forrás: Theguardian.com [2017. 09. 24.].

¹⁸ [European experts skeptical of the Gulen movement](#) [online] 2016. 08. 18. Forrás: Dw.com/en [2017. 09. 24.].

hadjárata az ország határain kívülre is, így például Ankarából küldött imámokkal igyekezett megfigyeltetni a gülenista szervezeteket, s ez ugyancsak kiváltotta a németek rosszallását.¹⁹ A két kormány közötti feszültséget csak fokozta, hogy Berlin több száz gülenistát vagy annak mondott személyt fogadott be és adott nekik menedékjogot. A német diaszpórán belüli törésvonalak csökkentése érdekében 2017 júliusában Sigmar Gabriel külügyminiszter nyílt levélben²⁰ fordult a németországi törökökhöz, amiben úgy fogalmazott: „Önök, Németországban élő török származású lakosok ide tartoznak, függetlenül attól, hogy rendelkeznek-e török útlevéllel vagy sem.”

A két ország közötti viszony elmérgesedését leginkább a német–török kettős állampolgárok letartóztatása jelezte. A jogellenes tevékenységet folytatók őrizetbe vétele/letartóztatása – például drogkereskedelem miatt – nem szokott diplomáciai konfliktushoz vezetni, az utóbbi hónapokban azonban a török hatóságok lépéseit a németek bizonyos esetekben jogtalanak ítélték, így például Deniz Yücel kettős állampolgárságú újságíró, vagy ez év nyarán Peter Steudtner német emberjogi aktivista²¹ letartóztatását. Legutóbb szeptember elején tartóztattak le újabb két személyt a török hatóságok.

A „politikai motivációjú” letartóztatásokat német részről a kezdetektől kritika kísérte, komolyabb válaszlépésekhez azonban Peter Steudtner letartóztatása vezetett, illetve annak megszellőztetése, hogy terrorizmus támogatásával vádolt (gülenista kapcsolattal rendelkező) német cégekből álló 68 tételes listát adtak át a törökök a német hatóságoknak. Sigmar Gabriel külügyminiszter 2017. július 20-én olyan nyilatkozatot tett, miszerint korábbi formájában nem folytatódhat a német–török viszony, s bejelentette, hogy Törökországot nem tekintik biztonságos turistacélpontnak, felülvizsgálják a törökországi német cégeknek adott állami exportgaranciát, valamint az uniós partnerekkel párbeszédet kezdve felülvizsgálják az uniós támogatásokat is (ez 4,45 milliárd euró a 2014–2020-as költségvetési ciklusra). Ráadásul azt is jelezte – különösen fájó pontként –, hogy a vámunió bővítésére Törökország esetében nem lát lehetőséget.²²

- 3) **A diplomáciai adok-kapok kialakulása.** A Bundestag 2016. június elején egyöntetű támogatással határozatot fogadott el az örmény népirtásról, amivel Németország a 12. a népirtást elítélő állam lett. A döntés életet tompítandó Angela Merkel nem vett részt szavazáson, de a döntés ennek ellenére komoly feszültséget idézett elő. Ankara retorziókat helyezett kilátásba, s hazahívta berlini nagykövetét. A határozatnak külön pikantériát adott, hogy az egyik letéteményese és támogatója a Zöld Párt társelnöke, Cem Özdemir volt. Többben is e döntésre adott török válaszlépésnek tekintik az incirliki NATO-bázison tartózkodó 260 fős német kontingens meglátogatása körül kialakult vitát. A német parlament delegációjának a török hatóságok nem adtak engedélyt, hogy megtekintse a német csapatokat, s az engedély halasztgatását (először 2016 októberében, majd 2017 májusában) a német kormány végül megelégedte, s 2017 júniusában a csapatok Jordániába történő áthelyezéséről döntött. A Törökországban állomásozó német csapatok kálváriája azonban ezzel nem ért véget, mivel ezt követően a német parlamenti delegáció a jóval kisebb létszámú, konyai bázison állomásozó csapatok meglátogatása terén ütközött ellenállásba (s aminek szeptemberi meglátogatásához csak augusztus elején járultak hozzá).²³
- 4) **Németország fokozódó „belpolitikálódása” Törökországban.** Ilyen előzmények után a német kormány nem engedte, hogy török kormánytagok, köztük az államfő látogatást tegyenek a 2017 tavaszi népszavazási kampány idején Németországban (egy közvélemény-kutatás szerint a német lakosság 91%-a ellenozta a török miniszterek látogatását²⁴). Hasonló okokból döntött a kampánytilalom bevezetése mellett

¹⁹ [Turkish imam spy affair in Germany extends across Europe](#) [online] 2017. 02. 07. Forrás: Dw.com/en [2017. 09. 24.].

²⁰ [Turks in Germany 'belong here,' says foreign minister.](#) [online] 2017. 07. 22. Forrás: Politico.eu [2017. 09. 24.]; [Liebe türkische Mitbürger,](#) [online] 2017. 07. 21. Forrás: bild.de [2017. 09. 24.].

²¹ [Germany summons Turkish ambassador over activists' arrests](#) [online] 2017. 07. 19. Forrás: dw.com/en [2019. 09. 24.].

²² [Germany reviews export credits to Turkey over blacklisted firms](#) [online] 2017. 07. 20. Forrás: dw.com/en [2019. 09. 24.].

²³ [German lawmakers postpone visit to Konya NATO base in Turkey](#) [online] 2017. 07. 16. Forrás: dw.com/en [2019. 09. 24.].

²⁴ [Deutsche sind gegen türkische Wahlveranstaltungen](#) [online] 2017. 03. 10. Forrás: Handelsblatt.com [2019. 09. 24.].

Hollandia és Ausztria is. A török kormány azonban úgy határozott, hogy a nacionalista csoportok megnyerése érdekében ezeket az elutasításokat kihasználja, és beemeli a kampányba. A fő kritikát Hollandia kapta, de Erdoğan ostorozó szavaiból Németországnak is jutott, amikor a németeket a náci maradványnak nevezte. Emellett a török sajtóban nagy nyilvánosságot kaptak azok a német lapokban megjelenő cikkek is, amelyek a népszavazásnál a „nem”-re szólítottak fel.

A török belpolitikai diskurzus az utóbbi hónapokban egyre inkább EU- és Németország-kritikusabb irányba fordult, melynek keretében bírálják a felerősödő iszlámellenes hangokat, a PKK támogatását – ez a kérdés egyébként folyamatosan napirenden van a két ország között –, mondván, több rendezvényen is Öcalan-képekkel és a PKK-t támogató jelvényekkel/jelszavakkal vonultak fel a résztvevők (a PKK-t az EU egyébként terrorszervezetként tartja nyilván). Ugyanígy kritika éri Németországot a gülenisták befogadása és az együttműködés visszautasítása miatt: miközben a PKK-nak helyet enged, addig a Törökországban puccskísérletet megkísérlő gülenistáknak menedéket ad – szól az állítás. A népszavazási kampány során a német médiában megjelenő, az alkotmánymódosításra nemet mondó felhívásokat is elítélően fogadta a törökországi (kormánypárti) média, mondván, ezzel beavatkoznak egy másik ország belpolitikájába.²⁵ A török retorika változása érezhető befolyással járt a török lakosság véleményében is: egy 2017-es felmérés szerint a törökök 24 százaléka úgy véli, hogy az EU tagállamai fenyegetést jelentenek, az előző években ezt csak körülbelül 10 százalék gondolta így.²⁶

A tágabb kontextus: a török külpolitika Keletre tolódása

Törökország az AKP kormányzása alatt páratlan gazdasági felemelkedésen ment keresztül, melyet a 2008–2009-es gazdasági válság sem volt képes érdemben megakasztani. Ebben a fejlődésben fontos szerepet játszott az uniós csatlakozási tárgyalások elindítása, a neoliberális gazdaságpolitika és ezek nyomán a külföldi működő tőke beáramlása, illetve a török cégek egyre nagyobb számban való megjelenése új piacokon. A viszonylag stabil kormányzás és a gazdasági sikerek Ankarát öntudatosabb és ambiciózusabb külpolitikára készítették, amelynek elméleti alapjait Ahmet Davutoğlu többszáz oldalas Stratégiai mélység című könyvében²⁷ fejtette ki még az AKP hatalomra kerülése előtt. A később főtanácsadói, külügyminiszteri (2009–2014), majd miniszterelnöki (2014–2016) pozícióba kerülő egyetemi oktatónak lehetősége nyílt a korábban papírra vetett gondolatait megvalósítani, ami növekvő külpolitikai aktivitást eredményezett a Törökországot körülvevő régiókban, különösen a Közel-Keleten.²⁸

Az uniós csatlakozási tárgyalások megtorpanása és az europaizációs lendület kifulladására óta (2006) az AKP külpolitikailag egyre szorosabbra fűzte kapcsolatait a (keleti) szomszédokkal, amihez egy komoly gazdasági nyitás is társult. A 2005-ös esztendőt Afrika évének nyilvánították, s elkezdődött egy gazdasági expanzió, amelyet erősítő tucatjával nyíltak a kontinensen a török képviselők. Az Ahmet Davutoğlu nevével fémjelzett „zéró probléma a szomszédokkal” külpolitika különösen 2009–2011 között élte virágkorát, amely során sikerült szabadkereskedelmi szerződést aláírni Szíriával és baráti kapcsolatokat építeni a déli szomszédokkal, s bár ez megváltoztatta Ankara viszonyát Izraellel, de a kapcsolatok megromlásával párhuzamosan sikerült komoly szimpátiára szert tennie az arab világban. A Törökország „hátszágának” kikiáltott Közel-Kelettel gyümölcsözően alakuló kapcsolatokat az arab tavasz forgatta fel. Bár 2013-ig úgy tűnt, Ankarának sikerül a maga hasznára fordítania az eseményeket, s vele szövetséges iszlámista kormányok kerülnek hatalomra, azonban Aszad túlélése, a szíriai kurdok megerősödése és Sisi egyiptomi puccsa világosan megmutatta, hogy a török vezetés jóval korlátozottabb lehetőségekkel rendelkezik a közel-keleti események befolyásolására.

²⁵ [Alman devlet televizyonundan skandal 'Hayır' kampanyası](#) [online] 2017. 03. 09. Forrás: Aksam.com.tr [2019. 09. 24.].

²⁶ Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması Kvantitatif Araştırma Raporu 2017. 12. o.

²⁷ Ahmet DAVUTOĞLU: Stratégiai mélység, 2016, AJTK, Budapest

²⁸ EGERESI Zoltán: Az AKP külpolitikájának pillérei. In: BARANYI Tamás Péter, SZÁLKAI Kinga (szerk.) Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején. 2016. AJTK, Budapest, 122–154. o.

Az orosz Szu–24-es lelövése 2015 novemberében és az ennek nyomán bevezetett orosz szankciók lényegében Ankara elszigetelődéséhez vezettek, amelyből a kiutat 2016 derekán a Moszkvával való kiegyezés jelentette.²⁹ Azóta jelentősen javult Törökország szíriai pozíciója is: bár le kellett mondania Aszad megbuktatásáról, de az Eufrátesz pajzsa hadművelet keretében megakadályozhatta egy összefüggő, kurd irányítás alatt lévő terület kialakulását, illetve az asztanai tárgyalások révén Oroszország és Irán mellett a békefolyamat aktív irányítójaként léphetett fel. Az orosz közeledés hatására újraindult a befagyasztott Török Áramlat, az akkuyui atomerőmű, valamint az orosz turisták „áradata” – azonban mindezek inkább a korábban jónak mondható gazdasági és politikai kapcsolatok visszaállítását jelentették, nem pedig stratégiai orientációváltást. Az orosz S-400-as légvédelmi rakétarendszer megvásárlását is ebben a kontextusban érdemes értelmezni: bár valóban jelzés a NATO-partnerek felé Ankara választása, azonban a döntésnél nagyobb hangsúllyal esett latba az orosz beszerzés ára (a korábban győztes kínai verzióhoz képest közel egymilliárd dollárral olcsóbb, csak 2,5 milliárd dollár), illetve a török hadiipar számára nélkülözhetetlen know-how megszerzésének lehetősége.³⁰

A 2016-os puccskísérlet a már fentebb tárgyalt percepciók nézeteltérések miatt egyébként is a nyugati szövetségesekkel valló viszony megromlását eredményezte és egy bizalmi válságot hozott magával. Ez pedig nemcsak Európára, de az Egyesült Államokra is érvényes, amely egyszerre támogatja az észak-szíriai kurdokat (ami Ankara szemében felér a PKK támogatásával), másrészt nem hajlandó kiadni Fethullah Gülent, akinek tárgyalása már el is kezdődött in absentia. A török kormány utóbbi évekbeli nacionalista retorikája látványosabb teret engedett a különböző nacionalista, iszlamista csoportok eurázsianista, pántürkista hangjainak és nézeteinek, melyek az Oroszországgal és/vagy más ázsiai és afrikai államokkal való kapcsolatok megerősítését várják el a török kormánytól a „keresztény”, „európai” klubbal szemben.

A konfliktusvállalás korlátai

Mivel Erdoğan pragmatikus politikus, aligha várható, hogy fel fogja égetni a kapcsolatokat a nyugati szövetségesekkel, de rövidtávú belpolitikai célokért hajlandó konfliktust vállalni, sőt akár EU- és németellenes kirohanásokat is tenni. A török kormányzati retorika az ellenségkeresés során bőven mutathat fel ellenfeleket: míg „hazai” fronton a Gülen-mozgalom, a Fethullah-féle Terror Szervezet (FETÖ), a PKK, a kurd Demokratikus Egyesülés Pártja (PYD) és az Iszlám Állam jelent veszélyt, addig külpolitikai vonalon az EU és Németország, illetve kisebb részben az USA lett ellenfél. A török vezetésnek azonban mégis jó oka van kordában tartani a diplomáciai feszültséget, s a hangzatos nyilatkozatok mellett tartózkodnia a nagyobb horderejű, kézzelfoghatóbb akcióktól, mivel gazdaságilag erősen aszimmetrikus a viszony Németország és Törökország között az előbbi javára (Németországnak az EU-ban betöltött lobbijéről most nem is beszélve). A két ország közötti kereskedelem összértéke 2016-ban 35,5 milliárd dollár volt, melyből a törökök exportja 14 milliárd dollárt, míg az import 21,5 milliárdot tett ki, tehát a németek 7,5 milliárd dollárnyi aktívummal rendelkeznek. A tavalyi 1,2 ezer milliárd dollárt kitevő német kivitelben elvész a 21,5 milliárdos török export, ezzel szemben a 142,5 milliárdos török exportnak 10 százalékát Németország adta, amivel a legfontosabb exportpartner pozícióját vívta ki magának (összehasonlításként: az Oroszországi Föderációba irányuló török kivitel 1,73 milliárd volt 2016-ban, igaz, a szankciók ez visszavetették; 2013-ban a török export még majdnem elérte 7 milliárd dollárt). A közel 200 milliárd dollár értékű török behozatal közel 11 százaléka Németországból származik (az első helyezett 25 milliárd dollárral Kína, Oroszország pedig a maga 15 milliárd dollárjával a harmadik legfontosabb importpartner volt).³¹

A külföldi működőtőke-beruházások terén is jelentős aránytalanságot láthatunk. A hivatalos adatok szerint a török befektetések összértéke nem éri el a németországi FDI egy százalékát, miközben a német tőke teszi ki a

²⁹ Kisebbségi horderejű ugyan, de szinte ezzel egy időben Izraellel is megegyeztek, év végéig pedig visszaálltak a 2010 előtti diplomáciai kapcsolatok.

³⁰ WAGNER Péter: *Óriási üzletet kötött Oroszország és Törökország*. [online] 2017. 07. 23. Forrás: 24.hu [2017. 09. 24.].

³¹ TÜRKSTAT.

törökországi FDI tíz százalékát. Továbbá hosszú éveken keresztül a legnagyobb turistaküldő országnak Németország számított. A 2015-ös évben 5,6 millió, 2016-ban pedig már csak 3,9 millió német turista érkezett Török földre (mivel a teljes turistalétszám is 36 millióról 25,4 millióra csökkent, a németek nagyjából megőrizték 15 százalékos arányukat). A turisták elfordulásában a biztonsági helyzet romlása is erőteljesen közrejátszott, viszont a konfliktusos kapcsolatok és Törökország imázsának drasztikus romlása az európai turisták további elmaradását és a turisztikai szektor folytatódó válságát fogja jelenteni, amit az orosz országjárók visszatérése sem tud ellensúlyozni.

E függés ellenére Törökország mozgásterét növelhetné a gazdaságának folyamatosan jó teljesítménye, azonban az utóbbi egy évben a gazdasági növekedés valóságát egyre több kritika éri. Az ország tőkepiaci pozíciói meggyengültek, miután tavaly nyár végén/ősz elején a nagy hitelminősítők egymás után rontották le Törökország besorolását, így már a befektetésre nem ajánlott pozícióba került az ország, ami megnehezíti a gazdaság finanszírozását. A politikai helyzet változékonysága miatt – állandósult tisztogatások és szükségállapot – a külföldi vállalatok is nagy számban vonulnak ki az országból, s az újak becsalogatása is megnehezült az ambícióihoz képest tőkeszegény országban. Nem véletlen, hogy jelenleg az erős állami támogatásokat élvező építőipar jelenti a fő húzóágazatot a török növekedésben. A statisztikai adatok módszertani váltás révén való javítása – ez tavaly mintegy 20%-kal növelte a török GDP-t – ugyan egyelőre pozitív képet fest az ország gazdasági állapotáról, azonban a valós – de legalábbis kommunikált – növekedés bizonytalan lábakon áll, s egy esetleges gazdasági válságnak kevésbé lesz ellenálló.³²

Nem véletlen, hogy a nyár közepén kilátásba helyezett német szankciók több kérdésben visszakozásra készítették a török felet. A terrorizmus támogatásával vádolt cégek listáját levették az Interpol adatbázisából, majd döntés született a német delegáció konyai bázis látogatásának engedélyezéséről is. Ez azonban nem akadályozta meg a török államfőt abban, hogy a német választásig több konfrontatív kijelentést is tegyen, így például a török diaszpórát felszólította, hogy ne szavazzon se a CDU–CSU-ra, se a szociáldemokratákra, se a zöldekre. Erősen kérdéses, hogy a nagy sajtóvisszhangot kiváltott nyilatkozat komolyabb hatást elért volna a németországi törökök politikai szerepvállalásában: mint láttuk, a diaszpóra kisebb része rendelkezik állampolgársággal, s valószínűleg ezúttal is a baloldali pártokra adta voksát.

A választások után

A következő hetek Németország számára a koalícióalakításról fognak szólni, így az ország inkább befelé fog fordulni. Jóllehet a CDU–CSU mintegy 8 százalékpontot veszített 2013-as eredményéből, továbbra is a legerősebb párt, amely többek között a német választópolgárok stabilitás iránti vágyának köszönhető.³³ Mivel az SPD már a választás éjszakáján visszautasította az újabb nagykoalíció lehetőségét, s ellenzékbe vonul, így jelenleg a legvalószínűbb egy úgynevezett Jamaica-koalíció, melyben a CDU–CSU (fekete) mellett a Grüne (zöld) és a liberális FDP (sárga) kap majd helyet. Ennek megfelelően Angela Merkel marad a kancellár, ami Erdoğan számára azt jelenti, hogy nem változik a tárgyalópartnere, aki kompromisszumkészebb, de legalábbis kiszámíthatóbb lesz a nyilatkozatai alapján konfrontatívabbnak tűnő szociáldemokrata Schultznál.

Ennek ellenére nagy valószínűséggel a két ország közötti konfliktusos diplomácia a jövőben folytatódni fog, mivel a nyilvánvaló korlátok ellenére a török kormánynek saját népszerűsége és választói egyben tartása miatt továbbra is érdeke fenntartani a feszültséget Berlinnel. A nyilatkozatok szintjén tehát nem várható változás, sőt bizonyos mértékben a német válaszok még Erdoğan malmára is hajthatják a vizet a már felvázolt török gondolatmenet miatt. Ugyanakkor látható, hogy a török fél alapvetően megmarad a jól eladható, szimbolikus ügyek

³² Mustafa SÖNMEZ: [How Turkey used math to drastically boost its economy](#) [online] 2016. 12. 20. Forrás: Al-monitor.com [2017. 09. 24.].

³³ HETTYEY András: [Angela Merkel: „a tökéletes posztpolitikai politikus” negyedik győzelme előtt.](#) [online] 2017. 09. 22. SVKK Elemzések Nr. 23. [2017. 09. 24.].

mezsgyéjén, s az érzékenyebb gazdasági témákban visszakozik – mint az a német cégek feketelistázása esetében történt –, hogy elkerülje a komolyabb gazdasági retorziókat.

Az sem valószínű, hogy Németország – akár az EU-n keresztül – a Törökországban zajló belpolitikai folyamatok leállítását el tudná vagy el akarná érni, ami sokak szemében azt a véleményt erősíti majd, hogy a menekültügyi megállapodásért cserébe az EU feladta a törökországi ellenzéki csoportok és emberi jogok, sajtószabadság védelmét. Valójában azonban már a puccs előtti évek megmutatták, hogy az EU transzformatív erejének csökkenésével folyamatosan veszített a törökországi befolyásából, amit jól jelzett a megítélésének változása és a politikai diskurzusban betöltött szerepének teljes átalakulása. Erdoğan mozgásterét – retorikai tekintetben mindenképp – tág marad, amíg be nem következik a Törökországot rendszerint az EU felé lökő fordulat: egy gazdasági válság.

A kérdés az, hogy Angela Merkel mennyire lesz hajlandó egy konfrontatívabb politikát folytatni Törökországgal szemben, főleg gazdasági tekintetben, esetleg az uniós szankciókat is kilátásba helyezve, melyek nagy valószínűséggel meghátrálásra készítenék a török vezetést például a letartóztatott állampolgárok esetében, illetve a diaszpóra átpolitizálódása terén – bár ennek teljes leállítására aligha lehet számítani. Arra azonban igen, hogy a koalíciós kormány megalakulása után a német vezetés nagyobb nyomást fog gyakorolni a török vezetésre, méghozzá az Európai Unió segítségét is igénybe véve.

Az „SVKK Elemzések” 2003 óta a kutatóközpont munkatársainak tematikus szakpolitikai elemzéseit megjelentető időszakos kiadvány, melyben a szerzők független kutatói álláspontjukat közlik.

Az NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont független szakpolitikai kutatóintézet, a kiadványaiban megjelenő elemzések, álláspontok, vélemények nem feltétlenül tükrözik a szerkesztőség vagy a kiadó véleményét. Az elemzésben foglalt információk, adatok, megállapítások tájékoztatás céljából készültek.

Kiadó: Nemzeti Közzolgálati Egyetem

Szerkesztés és tördelés:
Bazsó Márton, Tálás Péter

A kiadó elérhetősége:

1581 Budapest, Pf. 15.

Tel: 00 36 1 432-90-92

E-mail: svkk@uni-nke.hu

© Egeresi Zoltán, 2017

© Nemzeti Közzolgálati Egyetem, 2017